

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Néhány szó a hetvenéves Szilágyi Istvánról

Szilágyi István hetvenéves.

1975-ben publikált remekműve, a *Kő hull apadó kútba* című regénye óta irodalmunk élvonalában van a helye. Korai novelláiban a munkássors ábrázolásának sajátos, a szigorú megkötöttségeket líraisággal oldó változatát teremtette meg. Majd egyre nagyobb szerepet kapott regényében (*Üllő, dobszó, harang*, 1969) és novelláiban (*Fámbor vadak*, 1971) a belső monológra építő látomásos képszerűség, a gondolatiságot fölerősítő motívumrendszer.

Három nagyregénye a magyar irodalom fontos és értékes fejezete. Sok-sok elemzés készült mindegyikről.

A *Kő hull apadó kútba* (1975) a jajdoni „gödörlét” kiemelkedő művészi értékű bemutatása. Lélektani és szociológiai hitelességű ábrázolásmódjával és összetett struktúrájával olyan világot teremtett, amelyik ma is létértelmező eszmélkedésre és számvetésre ösztönöz. Időben és térben kitágítja a központi eseményt, a gyilkosság történetét. Az ábrázolást az írói elemzések, a mitologikus elemek, a főhős belső monológjai és látomásai mélyítik sorsértelmezéssé. Sokféle nézőpontból jeleníti meg a jajdoni életet. A sokféle művészi anyagot kissé archaizáló, aprólékosan árnyaló stílus fogja egységbe.

Szendy Ilka és Gönczi Dénes tragikus sorsának a jajdoni létforma a fő motiválója. Szilágyi István olyan érzékletesen mutatja be a jajdoni világot, hogy szembesülésre kényszerít magával az emberi sorssal. A történelmi-társadalmi rétegezethez meghatározza a regény lélektani történéseit is. Főhőse, Szendy Ilka szembefordul a jajdoni világgal, de csak illúziókba tud kapaszkodni, azok pedig szertefoszlának a valósággal szembesülve. Tiltakozik a jajdoni rend ellen, de tiltakozása csak pusztításban és önpusztításban képes megnyilatkozni. Sorstragédiája az, hogy – társadalmi és lelki meghatározottságaiból következően – szerelme csak akkor teljesülhet be, amikor lehetetlenné is válik. Erre a tragédiára ítélte őt a jajdoni „gödörlét”, melynek részese, fenntartója s áldozata is egyszerre.

A *Kő hull apadó kútba* teljes világot teremtő regény. Nagy siker volt. Utána azonban már-már úgy látszott, hogy Szilágyi István regényíróként elhallgat. Pedig alkotói műhelyében újabb nagy mű készült. Az *Agancsbozót* (1990) újabb nagy és egyéni karakterű regénnyel gazdagította irodalmunkat. A parabolisztikus ábrázolásmódot társítja az aprólékos realista rajzzal. Így teremt olyan művészi világot, melyben minden abszurdítás lehetséges és valóságos. Oly intenzíven jeleníti meg a cselekvésképtelen tehetetlenséget, hogy értelmzői joggal állították párhuzamba olyan művekkel, mint a *Varázsbegy*, a *Godot-ra várva*, a *Fizikusok*, a *Zárt tárgyalás*.

A totális kiszolgáltatottság abszurditását leplezi le. Így perel az ember voltunk lényegéhez tartozó szabadságért, emberi méltóságért. Akit még nem fosztottak meg személyiségétől, az fellázad. Az *Agancsbozót* a hatalomnak kiszolgáltatott ember elviselhetetlen sorsának bemutatásával tiltakozik a személyiséget megsemmisítő diktatúra ellen.

A *Hollóidő* (2001) újabb meglepetés. Szerves folytatása az életműnek, de modell érvényű, új világú és új poétikájú mű. Szintézisregény. Természetes módon foglalja magában a regényműfaj, a prózairói beszédmód, a létértelmező és világértelmező írói szemlélet sok-sok változatát. A XVI. század végi, török hódoltság alatti világ a magyar történelem modelljévé válik a regényben, mely a történelmi regény Kemény Zsigmond-i hagyományait képes szintézisbe vonni a posztmodern világtapasztalattal. A racionális létértelmezési kísérletet szinte értelmetlenné teszi a gondolatok és lehetőségek egymást kioltó összjátéka. A megértés igénye áll szemben az azt lehetetlenné tevő tapasztalattal. Mindez hollóidőben, az örökös veszélyeztettség, pusztítás idejében történik.

A három nagyregény szemléleti rokonsága azt tanúsítja, hogy Szilágyi István hatalmas kulturális hagyományt képes az újabb idők világszemléleti és művészi kihívásaival szembesíteni. Regényei nem kínálnak követhető életmodellt, hanem nagy művészi erővel jelenítik meg a magyarság és az emberi lét egykori és mai megoldatlan problémáit. A reménytelen léttapasztalat bemutatásával is értelmes életre ösztönöznek. Művészi világának különleges értéke az aprólékos tények és a nagyobb összefüggések együttlátása. Művei úgy szólnak a legfontosabb nemzeti sorskérdéseinkről, hogy azok egyetemes emberi tapasztalatokban nyilatkoznak meg.

Mélyen foglalkoztatják a magyarság sorskérdései is. Illúziótlanul vet számot azzal a ténnyel, hogy a kisebbségi magyarság fogyatkozása most már végzetes mértékű. Azt is folyton kutatja, hogy mi történik velünk akkor, amikor föladjuk nemzeti azonosságtudatunkat, mi történik velünk, amikor föladjuk tartásunkat, igényességünket. Közösségi sorskérdéseinken tűnődve állapítja meg azt, hogy a magatartásunkat újra kell gondolni, hiszen mások a végtelen toleranciánkat a gyengeségünk jeleként értelmezik és visszaélnék vele.

Mi az ára a mi megmaradásunknak? Meg lehet-e így maradni magyarnak és embernek?

Szilágyi István művei az egyéni és nemzeti önismeret alapkönyvei. Összetett és mély világlátása, világértelmezése egyén- és közösségnevelő erő. Egyszerre kíván értékteremtő és értékőrző lenni. Életműve azt tanúsítja, hogy ez ma is emberi lehetőségünk.